

Ophævelse og HJEMVISNING af afslag på ansøgning om ændring af vilkår for efterbehandling af råstofgrav i Region Nordjylland

18/05123 og 18/0674 (tidl. sagsnr. NMK-220-00153)

Miljø- og Fødevareklagenævnet har truffet afgørelse efter råstoflovens § 7, stk. 1, jf. § 13, stk. 1. [\[1\]](#)

Miljø- og Fødevareklagenævnet ophæver Region Nordjyllands afgørelse af 20. april 2018 om afslag på ansøgning om ændring af vilkår for efterbehandling af råstofgrav på [matrikel1], beliggende [adresse1] og hjemviser sagen til fornyet behandling i førsteinstansen.

Det indbetalte klagegebyr tilbagebetales.

Miljø- og Fødevareklagenævnets afgørelse er endelig og kan ikke indbringes for anden administrativ myndighed, jf. § 17 i lov om Miljø- og Fødevareklagenævnet [\[2\]](#) og gebyrbekendtgørelsens § 2. [\[3\]](#) Eventuel retssag til prøvelse af afgørelsen skal være anlagt inden 6 måneder, jf. råstoflovens § 43, stk. 1.

Afgørelsen er truffet af formanden på nævnets vegne, jf. § 8 i lov om Miljø- og Fødevareklagenævnet.

Klagerne til Miljø- og Fødevareklagenævnet

Afgørelsen er den 15. maj 2018 påklaget til Miljø- og Fødevareklagenævnet af indvinder, der er repræsenteret ved konsulent (klager 1). Klager 1 er både indvinder og lodsejer på [matrikel1]. Afgørelsen er samme dato ligeledes påklaget til nævnet af Danmarks Naturfredningsforening (klager 2).

Klager 1 har navnlig anført, at

- afslaget ikke har hjemmel i råstoflovens § 3,
- afslaget er baseret på en hypotetisk, fremtidig udvikling af naturtilstanden på det ansøgte areal,
- afslaget ikke overholder de forvaltningsmæssige grundprincipper om saglighed, og
- Region Nordjylland har udvist passivitet.

Klager 2 har navnlig anført, at

- afslaget ikke har hjemmel i råstoflovens § 3, og
- graveområdet lever op til betegnelsen ”biologisk overdrev” og derfor er beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3.

Klagepunkterne er nærmere uddybet i afsnit 2.4.

Sagens oplysninger

Sagens forhistorie

Indvindingstilladelsen af 24. januar 2002

Nordjyllands Amt meddelte den 24. januar 2002 tilladelse til indvinding af råstoffer på [matrikel2], [matrikel3] og [matrikel1] og [matrikel4], [matrikel5] og [matrikel6] i Vesthimmerlands Kommune.

Det fremgår af tilladelsen, at den er gældende fra den 1. februar 2002 til den 31. december 2011, og at tilladelsen bortfalder, hvis den ikke har været udnyttet i 3 år i træk.

Der er i tilladelsen af 24. januar 2002 bl.a. fastsat følgende vilkår vedrørende efterbehandling:

”1.1 Firmaet skal lave en grave- og efterbehandlingsplan, så den opfylder vilkårene i tilladelsen. Vi har vedlagt en vejledning i grave- og efterbehandlingsplaner, som blandt andet beskriver de betegnelser, vi anvender.

Grave- og efterbehandlingsplanen skal blandt andet indeholde følgende:

- Graveplan - mindst i målforhold 1:2.000.
- Efterbehandlingsplan - mindst i målforhold 1:2.000.
- Et snit med områdets profil i mål 1:500 eller 1:1.000. Højdemål vises 5 gange større end de vandrette mål. Snittet skal vise det nuværende og det fremtidige terræn i forhold til skel og grænserne for efterbehandling og gravning. Også gravedybden skal vises.
- Grænsen for efterbehandling, som skal vises, fremgår af afsnit 3, medens grænsen for gravning skal fastlægges i grave- og efterbehandlingsplanen.
- Grænsen for gravning skal sikre, at der er tilstrækkelige materialer til rådighed til neddozning ved efterbehandlingen.

Det skal beregnes, hvor meget overjord der er til rådighed for opbygning af skråningsanlæggene, hvorved neddozning af regulære materialer eventuelt kan reduceres, og gravegrænsen derved kan fastlægges nærmere grænsen for efterbehandling.

- Gravning og efterbehandling skal foregå i etaper.
- Det skal oplyses, hvor stort et areal, der ønskes at have rømmet af, når indvindingen er størst.
- Graveretning skal vises.
- Adgangen til området, hvor indvindingen sker, skal vises.
- Anlæg på skråninger må ikke have en stejlere hældning end 1:7 på matr.nre. [matrikel4] og [matrikel5] mod nord og de nordligste 120 meter mod vest. Resten af vestskråningen 1:2 med en jævn overgang til 1:7 over en strækning på 50 meter.

På de vestligste ca. 50 meter mod syd ud for [matrikel3] må skråningen ikke have en stejlere hældning end 1:2.

Skellene mellem matr.nre. [matrikel5] og [matrikel3], [matrikel5] og [matrikel2], [matrikel5] og [matrikel1] samt [matrikel2] og [matrikel1] skal gennemgraves, og der må ikke efterlades egentlige skråninger her.

Skråningen på alle fire sider om ejendommens bygninger må ikke have en stejlere hældning end 1:7.

Skråningen mod [matrikel6] (mod øst og nordøst) må ikke have en stejlere hældning end 1:2.

På [matrikel1] må anlæg på skråninger ikke have en stejlere hældning end 1:7, dog må skråning mod [matrikel2] anlægges med 1:2, bortset fra strækningen ud for 60 meter-zonen i skelhjørnet mod syd.

- Placering af produktionsanlæg, lagerplads, tankanlæg og depoter for overjord og muld skal også fremgå af planen. Placeringen skal ske inden for grænsen for efterbehandling.

[...]

13. Efterbehandling

[...]

13.2 Området, hvor indvindingen har fundet sted, skal efterbehandles til jordbrugsmæssig drift.

Overjord og muld skal opbevares i adskilte depoter. Under depoter for overjord skal mulden være rømmet af, inden opbygningen af depotet starter.

Jord med humus i, f.eks. muld, tørvejord og lignende, må ved efterbehandlingen ikke tildækkes af andre jordarter, da indholdet af organisk materiale ved tildækning giver risiko for forurening af grundvandet på grund af nedbrydning af det organiske materiale.

Jordlagene skal opbygges sådan, at jorden bliver bedst mulig til jordbrug

bagefter. Det kan betyde, at firmaet må bytte om på overjordens forskellige lag, hvis firmaet støder på lag med bedre egenskaber end det, der oprindeligt lå øverst.

F.eks. skal jord med mest ler ligge øverst lige under muldlaget, mens bagharp skal ligge nederst.

Overjord og muld på arealet mellem gravegrænsen og efterbehandlingsgrænsen skal rømmes af, inden skråningerne dozes ned. Når de har det rette anlæg, lægges overjord og muld på igen.

Når arealet bagefter skal bruges til plantevækst, f.eks. jordbrug og natur, skal efterbehandlingen altid slutte med grubning af gravens bund.

[...]

13.5. Pligten til at slutte efterbehandlingen indtræder, hvis indvindingen har ligget stille i et år, [...].

13.7. Hvis firmaet ikke efterbehandler, som der er pligt til, kan amtet påbyde både firmaet og ejeren at få arbejdet gjort inden en frist.”

Tilladelsens vilkår 14 indeholder følgende vilkår vedrørende tilsyn:

”14.1 Amtet har tilsyn med indvindingen. Efter loven har amtets medarbejdere adgang til området uden retskendelse for at se, om firmaet overholder lovene og de vilkår, der er givet.

Amtet kan efter loven påbyde, at et ulovligt forhold bringes i orden inden for en frist.

Hvis det ikke sker i rette tid, giver loven amtet ret til at lave arbejdet på ejerens eller indvinderens regning.”

Perioden 2004-2017

Kommunerne overtog den 1. januar 2007 administrationen af råstofloven fra amterne.

Vesthimmerlands Kommune konstaterede ved hjælp af luftfotos i november 2007, at der ikke var sket indvinding på [matrikel1], beliggende [adresse1] (herefter ”arealet”) siden 2004.

Vesthimmerlands Kommune besigtigede herefter den 25. juni 2008 arealet sammen med klager 1 og gravemesteren.

Da Vesthimmerlands Kommune på grund af den manglende indvinding anså tilladelsen til indvinding for udløbet, meddelte kommunen den 16. juli 2008 påbud om efterbehandling af arealet i overensstemmelse med de i tilladelsen af 24. januar 2002 fastsatte vilkår med frist den 1. juli 2009. Påbuddet blev givet efter råstoflovens § 33, stk. 3, og havde følgende ordlyd:

” Påbud

- I skal inden 1. juli 2009 have reableret [matrikel1] til jordbrugsformål med skråninger ikke stejlere end 1:7, dog må skråningen mod den del af [matrikel2], der endnu ikke er afgravet, anlægges med 1:2, bortset fra strækningen ud for 60 meter-zonen i skelhjørnet mod syd.
- Overjord depotet på den tilgrænsende del af [matrikel2] skal også benyttes til reableringen, og arealet reableres til jordbrugsformål.
- Oplagret materiel m.v. på den nordlige del af [matrikel1] skal også være fjernet inden 1. juli 2009.”

Ved brev af 17. december 2008 anmodede klager 1 Vesthimmerlands Kommune om at sætte påbuddet i bero, da klager 1 ønskede at genoptage råstofindvindingen. Klager 1 oplyste i brevet, at forventningen om at kunne finde råstofforekomster på et andet areal – og derved kunne undvære forekomsten på arealet – ikke længere var realistisk, hvorfor klager 1 ville fortsætte indvindingen på arealet. Klager 1 anførte desuden, at tilladelsen af 24. januar 2002 til indvinding på arealet var en integreret del af tilladelsen, som også omfatter andre matrikler, hvorfor arealet ikke burde betragtes isoleret.

Vesthimmerlands Kommune tilkendegav ved brev af 23. december 2008, at kommunen også var interesseret i, at råstofressourcerne udnyttedes. Kommunen oplyste samtidig, at der skulle indsendes en ny ansøgning, hvis indvindingen skulle fortsætte, idet kommunen fastholdte, at tilladelsen af 24. januar 2002 var bortfaldet på grund af manglende udnyttelse. Kommunen anførte endvidere i brevet, at hvis der blev givet tilladelse til fornyet indvinding på arealet, ville påbuddet af 16. juli 2008 blive trukket tilbage.

Klager 1 ansøgte herefter Vesthimmerlands Kommune om en ny tilladelse til indvinding af sand, grus og sten på arealet. Kommunen sendte ansøgningen i høring den 13. juli 2009.

Der foreligger i den efterfølgende periode ingen sagsakter vedrørende den fortsatte behandling af ansøgningen. Kommunen har efter anmodning fra Region Nordjylland i forbindelse med regionens behandling af sagen oplyst, at kommunen ikke nåede at behandle sagen, inden administrationen af råstofloven den 1. juli 2014 overgik fra kommunerne til regionerne.

Region Nordjylland har i forbindelse med behandlingen af sagen oplyst, at regionen har opfattet klager 1's ansøgning af 20. maj 2009 som bortfaldet ved regionens overtagelse af administrationen af råstofloven i juli 2014. Klager 1 blev ikke orienteret herom i 2014.

Klager 1 rettede den 28. april 2016 henvendelse til Region Nordjylland vedrørende en eventuel vilkårsændring i forhold til efterbehandlingen. Regionen oplyste, at en sådan ændring kræver en ansøgning. Klager 1 indgav den 3. april 2017 ansøgning om ændring af efterbehandlingsvilkår, jf. afsnit 2.3 nedenfor.

Tinglyst deklaration af 7. maj 1996

Der er på ejendommen [matrikel7] tinglyst en deklaration den 7. maj 1996 om, at der gives tilladelse til udstykning af et areal til råstofindvinding, og at det udstykkede areal ([matrikel1]) skal være afhændet til sammenlægning med landbrugsejendommen på [matrikel7] (anden lodsejer) senest et år efter, at råstofindvindingen er ophørt.

Deklarationen indeholder en forpligtigelse for ejerne af de to ejendomme overfor Jordbrugskommissionen (nu Landbrugsstyrelsen) og giver alene Jordbrugskommissionen påtaleret. Lodsejerne har ingen påtaleret.

Den påklagede afgørelse

Klager 1 ansøgte den 3. april 2017 om ændring af de efterbehandlingsvilkår, som fremgår af tilladelsen af 24. januar 2002, jf. afsnit 2.1.1 ovenfor.

Arealet, som udgør ca. 6 ha, ønskes efterbehandlet til naturformål i stedet for jordbrugsmæssig drift. Efterbehandling til naturformål indebærer, at arealet efterlades med stejle skrånninger og uden muldpålægning. Efterbehandling til jordbrugsmæssig drift indebærer, at arealet efterbehandles med jævne skrænter, og at der tilbageføres muld på arealet.

Den ansøgte ændring vil derfor kræve vilkårsændringer med hensyn til skrænthældning og muldpålægning.

Ansøgningen er begrundet med, at et naturområde forventes at være i alles interesse, samt at efterbehandling til naturformål vil være både mindre omkostningskrævende og mindre miljøbelastende.

Vedlagt ansøgningen var et notat af 8. april 2016 vedrørende retablering af arealet. Notatet er udarbejdet af klager 1 med bistand fra Vesthimmerlands Kommune, idet klager 1 havde bedt en biolog fra Vesthimmerlands Kommune om at vurdere, hvorvidt arealet har naturmæssig interesse. Notatet beskriver, at området er omkring halvvejs i udviklingen til overdrev, og at området er naturmæssigt interessant. Notatet anbefaler, at råstofgraven efterlades som den er med enkelte undtagelser.

Region Nordjylland sendte den 7. april 2017 ansøgningen om ændring af efterbehandlingsvilkår i høring med høringsfrist den 5. maj 2017.

Vesthimmerlands Kommune afgav den 4. maj 2017 høringssvar på baggrund af sagens behandling i kommunens Teknik- og Miljøudvalg. Følgende fremgår af kommunens høringssvar:

” Et flertal på 4 medlemmer udtaler ,

Der bør ikke etableres naturområder i et område, hvor der i dag drives intensivt landbrug. De omkringliggende landbrug har investeret i tillid til, at der også i fremtiden vil være mulighed for udvidelse af produktionen.

Hvis der opstår et næringsfattigt naturområde i den tidligere råstofgrav, skal dette naturområde tages med i den vurdering, kommunen skal foretage, og et næringsfattigt naturområde vil sandsynligvis betyde indskrænkninger i udvidelsesmulighederne.

Et mindretal på 1 medlem udtaler ,

Der er med ansøgningen fra [virksomhed1] skabt en god mulighed for at tilføje et nyt naturområde til kommunen. Som det fremføres i ansøgningen er næringsfattige overdrev sjældne i Danmark, og derfor bør vilkår for retablering ændres, så der skabes mulighed for dannelse af denne naturtype.”

Region Nordjylland modtog herudover en række høringssvar fra omboende, som i deres høringssvar bl.a. anførte, at de omboende med de oprindelige vilkår for efterbehandling er stillet i udsigt, at arealet efterbehandles til landbrug. Det blev endvidere anført, at en potentiel § 3-beskyttet natur vil få negative konsekvenser for deres landbrugsdrift.

Administrationen i Region Nordjylland fik i forbindelse med behandlingen af sagen udarbejdet et notat med ekstern bistand fra [virksomhed2] for at belyse naturværdien på arealet, herunder spørgsmålet om, hvorvidt arealet er beskyttet natur efter naturbeskyttelseslovens § 3. Naturvurderingen, som er dateret 13. oktober 2017, beskriver bl.a., at naturtilstanden på den centrale del af arealet er moderat. Der bliver lagt vægt på, at de fysiske forhold er tilstede – der er relativ høj artsdiversitet og et stort potentiale –, men overdrevsvegetationen har endnu ikke haft tid til at etablere sig. Generelt har arealet potentiale for at udvikle sig til beskyttet natur i løbet af 10 år under forudsætning af, at arealet holdes lysåbent.

Det vurderes desuden i notatet at kunne være yngle- og/eller rasteområder for bilag IV-arter inden for undersøgelsesområdet. Markfirben og padder bliver nævnt i notatet. Det anbefales derfor, at der – hvis ansøgningen om vilkårsændringer ikke imødekommes – bør foretages en eftersøgning af relevante bilag IV-arter i undersøgelsesområdet og efterfølgende vurderes, hvordan arten påvirkes med projektet.

På grund af den tinglyste deklaration af 7. maj 1996, jf. afsnit 2.1.3, sendte Region Nordjylland den 16. november 2017 endvidere ansøgningen om ændring af efterbehandlingsvilkår i høring hos Landbrugsstyrelsen.

Landbrugsstyrelsen afgav høringssvar den 29. november 2017.

Det fremgår af høringssvaret, at Landbrugsstyrelsen ikke har bemærkninger til vilkårsændringer til efterbehandlingen. Styrelsen bemærker endvidere, at de har en deklaration på arealet for at sikre, at arealet inddrages til en landbrugsejendom efter endt anvendelse. Styrelsen anfører desuden, at hvis råstofindvindingen er ophørt og arealet ikke skal inddrages under en landbrugsejendom, så skal der søges om tilladelse til dette hos styrelsen.

Ansøgningen blev herefter behandlet af Udvalget for Infrastruktur, Klima, Kultur og Miljø i Region Nordjylland den 30. november 2017 og efterfølgende på Forretningsudvalgets møde den 11. december 2017.

Administrativt blev der indstillet til udvalget, at udvalget skulle orienteres om sagens status. Indstillingen var således:

”Administrationen indstiller, at Udvalg for Infrastruktur, Klima, Kultur og Miljø tager orienteringen til efterretning og drøfter situationen.”

Udvalget for Infrastruktur, Klima, Kultur og Miljø traf herefter følgende beslutning:

”Et flertal af udvalget besluttede på baggrund af administrationens orientering at indstille til Forretningsudvalget, at de nuværende vilkår ikke ændres, hvormed indvinders ansøgning ikke imødekommes. Der skal således efterbehandles med jævne skrænter og tilbageføres muld.

Et flertal af udvalget besluttede at indstille til Forretningsudvalget, at regionen ikke foretager undersøgelse for bilag IV-arter i området.”

Et flertal i Forretningsudvalget stemte den 11. december 2017 for indstillingen fra Udvalget for Infrastruktur, Klima, Kultur og Miljø om at meddele afslag på ansøgningen og om ikke at foretage en undersøgelse for bilag IV-arter i området.

Region Nordjylland meddelte ved afgørelse af 20. april 2018 afslag på ansøgning om ændring af vilkår for efterbehandling på arealet. Afgørelsen er truffet efter råstoflovens § 7, stk. 1, og § 10, stk. 1, nr. 1 og nr. 3, og stk. 3.

Afgørelsen betyder, at de oprindeligt stillede vilkår i råstoffilladelsen af den 24. januar 2002 skal følges, og at der skal efterbehandles med jævne skrænter og tilbageføres muld på arealet.

Følgende fremgår af Region Nordjyllands begrundelse for afgørelsen:

” Udvalget lagde i deres beslutning især vægt på hensynet til naboernes landbrugserhverv i henhold til råstoflovens § 3. Hvis arealet udvikler sig til beskyttet natur, kan det få negative konsekvenser for naboernes nuværende landbrugsdrift (fx restriktioner på udledning af ammoniak), mulighederne for at udvide deres bedrift samt værdien af deres ejendom.

Siden 2002 har naboerne desuden haft en berettiget forventning om, at arealet bliver efterbehandlet til jordbrugsmæssige formål.

Derudover lagde udvalget vægt på, at [klager 1] har været passiv over flere omgange i dette område. Der har ikke været aktiv råstofindvinding på arealet siden 2004. [Klager 1] har i perioden fra 2010-2016 ikke fulgt op på behandlingen af deres ansøgning om fornyet råstof tilladelse fra 2009 eller påbegyndt efterbehandlingen af arealet.

[Klager 1] har søgt om at ændre vilkårene om efterbehandlingsformål, skrænthældning og muldpålægning, sådan at arealet på sigt kan udvikle sig til natur. [Klager 1] ønsker vilkårsændringen, fordi de synes, at området har fået en spændende natur, og forventer, at et naturområde vil være i alles interesse. Derudover forklarer [klager 1], at ændringen af vilkårene vil gøre efterbehandlingen billigere, hurtigere og mindre miljøbelastende. Dette hensyn ses ikke at overstige hensynet til naboernes landbrugserhverv.

Arealet er på nuværende tidspunkt ikke registreret som beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3. Arealet har potentiale for at udvikle sig til beskyttet natur, men udviklingen vil formodentlig tage yderligere 10 år og kun ske under forudsætning af, at arealet holdes lysåbent.

Der er ikke øvrige oplysninger, som kan begrunde en ændring af de oprindeligt stillede vilkår.

På den baggrund besluttede udvalget, at der skal meddeles afslag på ansøgning om vilkårsændring for efterbehandling af [matrikel 1] ”

Planforhold

Arealet er beliggende i Blære - Blære Nord Graveområde, der i Region Nordjyllands Råstofplan 2016 er udlagt til indvinding af sand, grus og sten. Området er primært dækket af landbrugsareal, og grænser op til et andet råstofareal.

Blære - Blære Nord Graveområde ligger ca. 850 m vest for Halkær Ådal, der er en del af habitatområde nr. 15 (Nibe Bredning, Halkær Ådal og Sønderup Ådal). Der er også enkelte arealer beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3 indenfor Blære - Blære Nord Graveområde. ^[4]

I Vesthimmerlands Kommuneplan 2017 er arealet omfattet af typen ”potentielt naturområde” ^[5]. Potentielle naturområder er omfattet af retningslinje 5.2.6 i Kommuneplan 2017, hvoraf fremgår, at ”I potentielle naturområder kan der ske en ændret arealanvendelse til fremme af friluftslivets udfoldelsesmuligheder, jordbrugets produktionsinteresser eller råstofindvinding under den forudsætning, at ændringen ikke fjerner grundlaget for at sammenbinde eller udvide naturområder”. ^[6]

Af de uddybende bemærkninger til retningslinje 5.2.6 fremgår bl.a.:

”Potentielle naturområder er ikke en forbudszone for ændret arealanvendelse i forbindelse med friluftsliv, jordbrug og råstofindvinding. Der er fortsat mulighed for at ændre naturområdernes arealanvendelse under forudsætning af, at arealinddragelsen fastholder og gerne forbedrer det nuværende naturindhold. Efter endt råstofindvinding kan hele eller dele af området overgå til natur. Generelt vil tilladelse til byggeri, anlæg eller ændring i arealanvendelsen i de potentielle naturområder bero på en konkret vurdering af de konkrete forslag. [...] Udpegningen af et areal som potentiel natur, er ikke i sig selv en hindring for drift og udvidelse af eksisterende landbrug”. ^[7]

Klagernes indhold

Klagen fra klager 1

Klager 1 anfører, at Region Nordjylland ved afvejningen efter råstoflovens § 3 især har lagt vægt på ”hensynet til naboernes landbrugserhverv”, og at en fremtidig udvikling af arealet til beskyttet natur efter naturbeskyttelseslovens § 3 kan få negative konsekvenser for naboernes nuværende landbrugsdrift, muligheden for udvidelse heraf samt værdien af naboernes ejendom.

Det er klager 1’s opfattelse, at landbrugserhvervets nuværende eller fremtidige interesser ikke indgår i rækken af de hensyn, der skal indgå i vægtningen efter råstoflovens § 3, ligesom der ikke kan tages hensyn til enkeltpersoners økonomiske interesser eller naboejendommens værdi.

Klager 1 anfører desuden, at de nævnte jordbrugsmæssige hensyn i råstoflovens § 3 omhandler anvendelse af selve gravearealet til jordbrug før, under og efter råstofindvinding, og ikke naboers muligheder for f.eks. husdyrhold.

Henvisningen til ”jord- og skovbrugsmæssige interesser” i råstoflovens § 3 omfatter efter klager 1’s opfattelse således ikke de interesser, som Region Nordjylland har lagt vægt på i sin vurdering.

Herudover anfører klager 1, at Region Nordjyllands vægtning af hensynet til naboernes landbrugserhvervs nuværende eller mulige fremtidige interesser samt naboernes ejendomsværdi, bygger på en hypotetisk, fremtidig udvikling af arealets naturtilstand, som kun kan blive en realitet, hvis det holdes lysåbent. Klager 1 henviser til, at begge foretagne vurderinger vedrørende naturtilstanden konkluderer, at arealet ikke på nuværende tidspunkt er omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3, men at det har en potentiel mulighed for at udvikle sig til beskyttet natur, hvilket formodentlig vil tage yderligere 10 år. Klager 1 mener derfor, at regionens vægtning af hensynet til landbrugserhvervet ikke er baseret på en dokumenteret og sikker udvikling til natur omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3, og at tidsperspektivet heller ikke ligger fast.

Klager 1 har desuden knyttet bemærkninger til det af Region Nordjylland anførte om, at klager 1 har udvist passivitet vedrørende råstofindvindingen på arealet.

Klager 1 anfører i den forbindelse, at også Vesthimmerlands Kommune og senere Region Nordjylland har forholdt sig passive i forhold til behandlingen af klager 1’s seneste ansøgning om råstofindvinding, som aldrig er blevet behandlet.

Klager 1 henviser endvidere til, at Region Nordjylland uden at hverken høre eller orientere klager 1 betragtede ansøgningen som bortfaldet, dog uden at tage skridt til at påbyde arealet efterbehandlet. Regionen begyndte først at behandle sagen, da klager 1 ansøgte om den vilkårsændring i forhold til efterbehandling, som ligger til grund for den påklagede afgørelse.

Klager 1 mener derfor, at klager 1's påståede passivitet ikke er entydig, og at der ved vurderingen heraf samtidig burde have været lagt vægt på Vesthimmerlands Kommunes og Region Nordjyllands passive ageren i sagen. Det er ifølge Klager 1 meget problematisk, at klager 1 skal drages til ansvar for skiftende myndigheders langsomme eller manglende sagsbehandling, mens myndighederne ikke selv har et ansvar.

Det er desuden klager 1's opfattelse, at Region Nordjylland ikke sagligt kan inddrage andre tidligere eller verserende sager i behandlingen af den konkrete sag. Det anføres, at klager 1's ansøgning om ændring af vilkår for efterbehandling skal behandles særskilt, og at eventuel passivitet eller andet i forbindelse med den tidligere råstof tilladelse ikke kan inddrages i sagsbehandlingen af den konkrete nye ansøgning.

Klagen fra klager 2

Klager 2 er enig med klager 1 i, at de af Region Nordjylland vægtede hensyn ikke kan indgå i vurderingen efter råstoflovens § 3.

Klager 2 er endvidere uforstående overfor, at Region Nordjylland har anført, at det taler imod efterbehandling til naturformål, at arealet i Vesthimmerlands Kommunes Kommuneplan 2009 var udlagt som særligt naturområde.

Klager 2 sætter desuden spørgsmålstegn ved vurderingen af, at området ikke er et beskyttet overdrev omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3. Klager 2 henviser til den artsliste, der indgår i den af den af regionen foretagne eksterne vurdering vedrørende naturtilstanden på arealet. Artslisten viser ifølge klager 2, at arealet lever op til betegnelsen "biologisk overdrev" i naturbeskyttelseslovens § 3.

Region Nordjyllands bemærkninger til klagen

Region Nordjylland har den 11. juni 2018 indsendt bemærkninger i anledning af klagerne.

Region Nordjylland anfører, at afgørelsen er truffet efter behandling i Forretningsudvalget og Udvalget for Infrastruktur, Klima, Kultur og Miljø i Region Nordjylland, og at udvalget i deres beslutning især lagde vægt på hensynet til naboernes landbrugserhverv i henhold til råstoflovens § 3. Regionen har i den forbindelse refereret til regionens politiske behandling af sagen.

Region Nordjylland henviser endvidere til, at regionen til brug for den politiske behandling fik udarbejdet et notat vedrørende naturtilstanden på arealet, og at det af notatet fremgår, at arealet på nuværende tidspunkt ikke er omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3, men at det har potentiale til at udvikle sig til beskyttet natur i løbet af 10 år under forudsætning af, at arealet holdes lysåbent. Regionen bemærker, at Vesthimmerlands Kommune er nået frem til den samme vurdering.

Region Nordjylland anfører på den baggrund, at regionen vurderer, at grundlaget i råstoflovens § 3 for vægningen af hensynet til naboernes jordbrugsmæssige interesser mod råstofinteresserne er uklart. Regionen bemærker hertil, at regionen med afgørelsen har valgt at vægte hensynet til de omkringliggende naboers jordbrugsmæssige interesser højere end ansøgningen om en ændring af vilkår for efterbehandling til natur, på trods af at arealet på nuværende tidspunkt ikke er omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3, og derved ikke pålægger de omkringliggende naboer restriktioner i deres jordbrugsmæssige interesser.

Miljø- og Fødevareklagenævnets bemærkninger og afgørelse

Miljø- og Fødevareklagenævnets prøvelse

Det fremgår af § 11, stk. 1, i lov om Miljø- og Fødevareklagenævnet, at nævnet kan begrænse sin prøvelse af en afgørelse til de forhold, der er klaget over. Det fremgår dog af forarbejderne til bestemmelsen, ^[8]at nævnet har mulighed for og efter omstændighederne pligt til at inddrage andre forhold end det, der er klaget over, f.eks. spørgsmålet om overholdelse af gældende EU-ret eller grundlæggende forvaltningsretlige grundsætninger.

Det følger endvidere af § 11, stk. 2, i lov om Miljø- og Fødevareklagenævnet, at nævnet kan begrænse sin prøvelse til de væsentligste forhold.

Miljø- og Fødevareklagenævnet har i denne klagesag fundet anledning til at behandle følgende forhold:

- Region Nordjyllands vurdering af bilag IV-arter
- Region Nordjyllands afvejning efter råstoflovens § 3

Miljø- og Fødevareklagenævnet har ikke taget stilling til sagens øvrige klagepunkter, jf. herved § 11 i lov om Miljø- og Fødevareklagenævnet. Nævnet har dog fundet anledning til at anføre en række forhold, som Region Nordjylland vil skulle tage i betragtning i forbindelse med en fornyet behandling af sagen, se nærmere i afsnit 3.3.

Miljø- og Fødevareklagenævnets bemærkninger

Indledende bemærkninger

Efter råstoflovens § 7, stk. 1, kræver erhvervsmæssig indvinding af råstoffer tilladelse fra regionsrådet.

I henhold til råstofloven skal der ved afgørelse om tilladelse til råstofindvinding foretages en afvejning mellem råstofinteresserne og en række andre hensyn. Efter lovens § 3 skal der på den ene side lægges vægt på råstofressourcernes omfang og kvalitet og udnyttelsen heraf samt tages erhvervsmæssige hensyn. På den anden side skal der blandt andet lægges vægt på miljøbeskyttelse og vandforsyningsinteresser, naturbeskyttelse, herunder bevarelsen af landskabelige værdier og videnskabelige interesser, rekreative interesser og jord- og skovbrugsmæssige interesser.

Efter lovens § 10, stk. 1, skal en tilladelse efter råstoflovens § 7, stk. 1, forsynes med nærmere bestemte vilkår, ligesom der efter lovens § 10, stk. 3, kan fastsættes yderligere vilkår for at varetage de hensyn, der er nævnt i lovens § 3.

Efter råstoflovens § 10, stk. 1, nr. 1, skal en indvindingstilladelse indeholde vilkår om virksomhedens drift og om efterbehandling af arealer med henblik på at begrænse miljømæssige gener og forebygge forurening. Efter § 10, stk. 1, nr. 3 skal indvindingstilladelsen indeholde vilkår om, at efterbehandlingen sker efter en plan, der er godkendt af kommunen, og som indeholder hovedelementerne for efterbehandlingen.

Regionsrådets administration af tilladelsesordningen skal ske med udgangspunkt i råstofplanens retningslinjer for råstofindvinding og de i råstofplanen udlagte graveområder og råstofinteresseområder.

Ad 1) Region Nordjyllands vurdering af bilag IV-arter

Af habitatbekendtgørelsens ^[9]§ 10, stk. 1 og 2, fremgår følgende:

” § 10. Ved administration af de i §§ 7 og 8 nævnte bestemmelser kan der ikke gives tilladelse, dispensation, godkendelse mv., hvis det ansøgte kan

1) beskadige eller ødelægge yngle- eller rasteområder i det naturlige udbredelsesområde for de dyrearter, der er optaget i habitatdirektivets bilag IV, litra a), eller

2) ødelægge de plantearter, som er optaget i habitatdirektivets bilag IV, litra b) i alle livsstadier.

Stk. 2. Vurderingen skal fremgå af de afgørelser, der bliver truffet efter de i §§ 7 og 8 nævnte bestemmelser.”

Arter optaget i habitatdirektivets ^[10]bilag IV, litra a (bilag IV-arter) er beskyttede både i og uden for Natura 2000-områder. Et yngle- eller rasteområde forstås som en samling af lokaliteter, hvor en bestand af en art yngler eller raster, og ikke som hver enkelt lokalitet eller forekomst, medmindre der ikke er økologisk sammenhæng med andre lokaliteter eller forekomster. Ofte vil de enkelte lokaliteter i et sådant ”netværk” af lokaliteter, der udgør et yngle- eller rasteområde, indbyrdes supplere hinanden i at opretholde bestanden. Betydningen af de enkelte lokaliteter i netværket kan afhænge af bestandens tæthed og interaktion med andre bestande af bilag IV-arten. Ved vurderingen af, om et yngle- eller rasteområde beskadiges eller ødelægges, er det afgørende, om den økologiske funktionalitet kan opretholdes på mindst samme niveau som hidtil. Vurderingen af eventuelle påvirkninger af bilag IV-arter forudsætter kendskab til bl.a. arternes forekomster, udbredelse og økologiske sammenhæng.

Af habitatbekendtgørelsens § 7, stk. 3, nr. 1, fremgår, at tilladelse til råstofindvinding på land efter råstoflovens § 7, stk. 1 og 2, er omfattet af bekendtgørelsens § 10, der implementerer dele af habitatdirektivets artikel 12.

Pligten til at foretage en bilag IV-undersøgelse

Region Nordjylland har den 20. april 2018 i medfør af råstoflovens § 7, stk. 1, og § 10, stk. 1, nr. 1 og nr. 3, og stk. 3, meddelt afslag på ansøgningen om ændring af efterbehandlingsvilkår.

Miljø- og Fødevareklagenævnet vurderer, at regionen i den foreliggende sag burde have foretaget en undersøgelse af påvirkningen af bilag IV-arter forud for, at der blev truffet afgørelse, jf. habitatbekendtgørelsens § 10.

Miljø- og Fødevareklagenævnet har ved denne vurdering lagt vægt på, at råstofloven ikke giver mulighed for, at der fastsættes supplerende vilkår gennem eksempelvis en tillægsgodkendelse. Godkendelse af den ansøgte efterbehandlingsplan vil konkret medføre gennemførelse af et ændret indvindingsprojekt, som alene kan ske gennem en afgørelse efter råstoflovens § 7, stk. 1.

Region Nordjyllands afgørelse af 20. april 2018 må i denne forbindelse betragtes som et afslag på en ansøgning om indvindingstilladelse med nye vilkår efter råstoflovens § 7, stk. 1, jf. § 10.

Hertil kommer, at pligten i habitatbekendtgørelsens § 10, stk. 1, gælder ”ved administrationen af de i §§ 7 og 8 nævnte bestemmelser [...]”, hvorfor også en afgørelse som den påklagede må anses for omfattet.

Der henvises endvidere til råstofvejledningen, ^[11] hvoraf fremgår:

”Kommunerne skal i tilladelser til efterbehandling af grusgrave sikre iagttagelse af naturbeskyttelseslovens § 29 a om forsætlig forstyrrelse med skadelig virkning for arten eller bestanden af bilag IV-arter. Hvis forstyrrelsen medfører en indskrænkning af artens eller bestandens udbredelsesområde, vil det som hovedregel være en overtrædelse af forbuddet. Det betyder, at yngle- eller rasteområder skal ses i en økologisk sammenhæng og forstås som en samling af levesteder inden for et lokalområde.”

Det bemærkes, at råstofvejledningen er udarbejdet før afgørelseskompetencen efter råstofloven overgik fra kommunerne til regionerne, og at tilsvarende derfor efter Miljø- og Fødevareklagenævnets opfattelse gælder for regionernes administration af loven.

Hertil kommer, at det daværende Naturklagenævn i afgørelse af 20. maj 2003 ^[12] fandt, at habitatdirektivets artikel 12, stk. 1, litra b) og d), har direkte virkning og er umiddelbart bindende for myndighederne, uanset, at bestemmelsen ikke er fuldt ud implementeret i dansk ret.

Bilag IV-undersøgelse i den konkrete sag

Miljø- og Fødevareklagenævnet skal dels påse, at der foretages en undersøgelse af bilag IV-arter, hvor myndigheden er forpligtet hertil, dels at eventuelle påkrævede undersøgelser er tilstrækkelige. Utilstrækkelig sagsoplysning vil kunne bevirke, at afgørelsen må tilsidesættes som ugyldig.

Miljø- og Fødevareklagenævnet finder, at Region Nordjylland i forbindelse med behandlingen af ansøgningen om ændrede efterbehandlingsvilkår ikke har foretaget de nødvendige undersøgelser og vurderinger af påvirkningen af eventuelle bilag IV-arter på arealet.

Miljø- og Fødevareklagenævnet har i den forbindelse lagt vægt på, at det fremgår direkte af Region Nordjyllands Udvalg for Infrastruktur, Klima, Kultur og Miljø's indstilling af 30. november 2017 til

regionens forretningsudvalg, at klagers ansøgning om ændrede efterbehandlingsvilkår ikke skulle imødekommes og at der ikke skulle foretages undersøgelse for bilag IV-arter i området. Forretningsudvalget tiltrådte indstillingen.

Dette på trods af, at Region Nordjylland i forbindelse med behandlingen af sagen har indhentet en ekstern naturvurdering, som bl.a. indeholder en foreløbig vurdering af forekomsten af bilag IV-arter inden for eller nær arealet, og hvor det anbefales, at der forud for igangsættelse af en eventuel efterbehandling foretages en egentlig eftersøgning af markfirben og padder i undersøgelsesområdet, og at det efterfølgende vurderes, hvordan arterne påvirkes af en eventuel efterbehandling.

Baggrunden for anbefalingen er, at det fremgår af naturvurderingen bl.a., at undersøgelsesområdet er velegnet som levested for markfirben, og at det derfor ikke kan udelukkes, at en eller flere bestande af markfirben yngler inden for undersøgelsesområdet. Det fremgår desuden, at en § 3 beskyttet mose med et vandhul, som ligger tæt på arealet, er et muligt ynglested for en række bilag IV-padder, og at arealet derfor potentielt benyttes som rastested i paddernes landlevende perioder til fødesøgning, dvale mv.

Miljø- og Fødevareklagenævnet finder på denne baggrund, at Region Nordjylland har tilsidesat forpligtelsen i habitatbekendtgørelsens § 10, idet regionen ikke i tilstrækkelig grad har undersøgt og vurderet tilladelsens mulige påvirkning af yngle- og rasteområder for bilag IV-arter. Afgørelsen lider dermed af en væsentlig retlig mangel, som fører til at afgørelsen er ugyldig.

Sagen hjemvises på den baggrund til Region Nordjylland med henblik på, at der i overensstemmelse med kravene i habitatbekendtgørelsen foretages en bilag IV-undersøgelse af påvirkningen fra en eventuel efterbehandling.

Miljø- og Fødevareklagenævnet har dog også fundet anledning til at fremkomme med en række bemærkninger vedrørende regionens afvejning efter råstoflovens § 3, jf. straks nedenfor.

Ad 2) Region Nordjyllands afvejning efter råstoflovens § 3

Råstofloven og forarbejderne hertil indeholder ikke nærmere om de krav, som myndighederne kan stille til efterbehandlingen af en råstofgrav. Det fremgår således heller ikke, hvorledes de forskellige hensyn, som loven varetager – og som er opregnet i lovens § 3 –, skal afvejes over for hinanden, herunder med hvilken vægt de forskellige hensyn indgår.

En efterbehandlingsplan bør indeholde oplysninger om hensigten med efterbehandlingen, genudlægning af overjord og muld, skrænthældninger, art og placering af evt. beplantning, opståede søers placering og deres dybde samt eventuel tilkørsel af jord udefra. ^[13]

Det følger herudover af almindelige forvaltningsretlige regler, at vilkår skal være sagligt begrundede.

Regionens adgang til at fastsætte vilkår er desuden begrænset af den forvaltningsretlige proportionalitetsgrundsætning. Det følger af det forvaltningsretlige proportionalitetsprincip, at hvor forvaltningen har et valg mellem flere typer af indgreb til opnåelse af et ønskeligt resultat, er forvaltningen forpligtet til at vælge det mindst indgribende, som er tilstrækkeligt til opnåelse af formålet, dvs. der ligger i proportionalitetsprincippet et krav om, at et indgreb af den påtænkte art er

nødvendigt. Herudover indeholder princippet et krav om forholdsmæssighed, hvorefter indgrebet kun må iværksættes, hvis det står i rimeligt forhold til det mål, der forfølges.

Miljø- og Fødevareklagenævnets øvrige bemærkninger

Vedrørende naturbeskyttelseslovens § 3

Det fremgår af sagens oplysninger, at arealet har stået hen uden råstofindvinding siden 2004, hvilket har givet arealet mulighed for at udvikle sig i retning af næringsfattig natur.

Hensynet til naturbeskyttelse, som efter råstoflovens § 3 skal indgå i afvejningen ved anvendelsen af loven, omfatter bl.a. de interesser, der er sikret ved naturbeskyttelseslovens § 3. Det har derfor betydning for afvejningen efter råstoflovens § 3, om et areal er beskyttet i henhold til naturbeskyttelseslovens § 3.

Miljø- og Fødevareklagenævnet bemærker, at det er kommunalbestyrelsen, der er myndighed med hensyn til naturbeskyttelseslovens § 3, jf. lovens § 65, stk. 2, og § 73. I nærværende sag er det derfor Vesthimmerlands Kommune, der skal afgøre, om arealet har status som beskyttet overdrev efter naturbeskyttelseslovens § 3.

Vesthimmerlands Kommune har i høringssvar af 4. maj 2017 anført, at området på nuværende tidspunkt efter kommunens opfattelse ikke er næringsfattigt. Kommunens høringssvar må forstås således, at kommunen ved høringssvaret har tilkendegivet, at arealet på nuværende tidspunkt ikke er beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3. Denne vurdering støttes desuden af konklusionerne i den eksterne naturvurdering af arealet, som Region Nordjylland fik indhentet i forbindelse med sagens behandling.

Miljø- og Fødevareklagenævnet finder på den baggrund, at Region Nordjylland ved afvejningen efter råstoflovens § 3 i afgørelse af 20. april 2018 med rette har kunnet lægge til grund, at arealet på nuværende tidspunkt ikke er beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3.

Miljø- og Fødevareklagenævnet bemærker desuden, at en afgørelse efter naturbeskyttelseslovens § 3 skal påklages særskilt i overensstemmelse med reglerne herom i naturbeskyttelsesloven.

Vedrørende jord- og skovbrugsmæssige interesser

Efter råstoflovens § 3 skal hensynet til jord- og skovbrugsmæssige interesser ligeledes indgå i afvejningen ved anvendelsen af loven.

Arealer, der, inden råstofindvindingen blev påbegyndt, har været udnyttet jordbrugsmæssigt, skal efter endt råstofindvinding normalt igen inddrages til landbrugsmæssig drift. Hvis det skønnes, at det ikke er muligt eller økonomisk forsvarligt set i forhold til bl.a. værdien af omliggende jorder at føre afgravede arealer tilbage til jordbrugsdrift, kræves det normalt, at arealerne ved passende behandling og tilplantning efterlades i en sådan stand, at de ikke virker skæmmende på omgivelserne. ^[14]

Miljø- og Fødevareklagenævnet finder, at hensynet til jord- og skovbrugsmæssige interesser ikke alene omfatter anvendelse af selve gravearealet til jordbrug før, under og efter råstofindvinding,

men at der også kan lægges vægt på jord- og skovbrugsmæssige interesser for det samlede område, hvor råstofgraven er beliggende.

Miljø- og Fødevareklagenævnet finder derfor, at Region Nordjyllands inddragelse og vægtning af hensynet til jord- og skovbrugsmæssige interesser ikke kan føre til, at afgørelsen af 20. april 2018 skal tilsidesættes som ugyldig.

Vedrørende klager 1's passivitet

Region Nordjylland har som begrundelse for afgørelsen af 20. april 2018 desuden inddraget klager 1's passivitet i forbindelse med tidligere ansøgninger eller påbegyndelse af efterbehandling.

Bestemmelsen i råstoflovens § 3 indeholder en udtømmende opregning af de hensyn og interesser, der skal vurderes og afvejes mod hinanden ved afgørelsen af, om en tilladelse til råstofindvinding skal gives eller ej, og på hvilke vilkår indvindingen i givet fald skal foregå.

Miljø- og Fødevareklagenævnet bemærker, at hensynet til passivitet, eller det tidsmæssige forløb i øvrigt, ikke fremgår af råstoflovens § 3. Forvaltningsretlige grundsætninger, herunder passivitet, må dog efter de almindelige forvaltningsretlige regler kunne tillægges vægt ved vilkårsfastsættelsen efter råstoflovens § 10.

Det er dog en betingelse for, at passivitet kan tillægges vægt, at inddragelsen heraf er saglig og relevant for den konkrete sag.

Region Nordjylland har om passiviteten bl.a. anført, at klager 1 dels har forholdt sig passiv i forbindelse med en tidligere ansøgning om indvindingstilladelse, dels ikke har påbegyndt efterbehandlingen af arealet.

Miljø- og Fødevareklagenævnet bemærker hertil, at ansøgningen er indgivet til Vesthimmerlands Kommune i 2009, og at hverken kommunen eller efterfølgende Region Nordjylland har behandlet ansøgningen eller orienteret klager 1 om, at ansøgningen var bortfaldet som følge af overdragelsen af administrationen af råstofloven til regionerne. Desuden er der i indvindingstilladelsen af 24. januar 2002 fastsat vilkår om myndighedens beføjelser vedrørende efterbehandlingspligten, som hverken kommunen eller regionen har udnyttet. Nævnet henviser i den forbindelse til, at det fremgår af vilkårene, at myndigheden kan påbyde efterbehandlingen iværksat (vilkår 13.7), og at ulovlige forhold kan bringes i orden af myndigheden på ejers eller indvinders regning, hvis fristen for et påbud ikke overholdes (vilkår 14.1).

Region Nordjylland bør i en eventuel ny vurdering efter råstoflovens § 3 også inddrage disse forhold.

Gebyr

Som følge af afgørelsen tilbagebetales det indbetalte klagegebyr, jf. gebyrbekendtgørelsens § 2, stk. 2, nr. 1.

Miljø- og Fødevareklagenævnets afgørelse

Miljø- og Fødevareklagenævnet ophæver Region Nordjyllands afgørelse af 20. april 2018 om afslag på ansøgning om ændring af vilkår for efterbehandling på [matrikel1], beliggende [adresse1] i Vesthimmerlands Kommune og hjemviser sagen til fornyet behandling i førsteinstansen.

Det indbetalte klagegebyr tilbagebetales.

1. Lovbekendtgørelse nr. 124 af 26. januar 2017 om råstoffer med senere ændringer. [↑](#)
2. Lov nr. 1715 af 27. december 2016 om Miljø- og Fødevareklagenævnet. [↑](#)
3. Bekendtgørelse nr. 132 af 30. januar 2017 om gebyr for indbringelse af klager for Miljø- og Fødevareklagenævnet mv. [↑](#)
4. Region Nordjyllands Råstofplan 2016 vedrørende Blære - Blære Nord Graveområde. [↑](#)
5. <http://vesthimmerland.viewer.dkplan.niras.dk/plan/5#/2102> [↑](#)
6. <http://vesthimmerland.viewer.dkplan.niras.dk/plan/5#/2215> [↑](#)
7. <http://vesthimmerland.viewer.dkplan.niras.dk/plan/5#/2215> [↑](#)
8. Jf. bemærkningerne til § 11 i forslag L44 til Lov om Miljø- og Fødevareklagenævnet (FT 2016-17). [↑](#)
9. Bekendtgørelse nr. 1595 af 6. december 2018 om udpegning og administration af internationale naturbeskyttelsesområder samt beskyttelse af visse arter. [↑](#)
10. Rådets direktiv 92/43/EØF af 21. maj 1992 om bevaring af naturtyper samt vilde dyr og planter med senere ændringer. [↑](#)
11. Vejledning om Administration af råstofloven, En vejledning til regioner og kommuner, Naturstyrelsen, september 2012, side 75 [↑](#)
12. Naturklagenævnets afgørelse af 20. maj 2003 i sag 03-33/200-0064, trykt i MAD 2003.749 [↑](#)
13. Råstofloven med kommentarer, 2. udgave (1992), side 83. [↑](#)
14. Råstofloven med kommentarer, 2. udgave (1992), side 82-83. [↑](#)